

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

ISTORINIS VAIZDIJIMAS: IŠMONĖ AR TIKROVĖ?

Historical Imagination: A Fiction or a Reality?

SUMMARY

The article deals with historical imagination on the base of a phenomenological approach. According to the author, historical imagination is inseparable from belonging to a certain historical community, which is becoming while an individual is creating an existential plan. An individual plan of life that includes the imagination both of past and of future is a factor of a historical community's becoming. According to the author, an individual influences the nation's becoming only by being its historical participant. Here-with historical imagination is a component of identity component for both an individual, who creates his existential project, and for a nation, which is under the influence of the individual life's history. There historicity is analyzed to be 1) the maturation of a community and an individual inside it towards death, 2) the community's imagination connecting the different generations, 3) the formatting of an individual, which is visible in the perspective of the community, 4) an event of the individual thought, which ends a stage of the community's formatting. The author shows that an individual and community imagine each other in their passive and active roles. The author uses examples from the Great Duchy of Lithuania and states that this historical community with its phonemic variety is a factor of imagined European community's becoming. According to the author, the fight for European identity follows the fight for Europe's borders (*limes*), where Europe has been confronted with other political structures.

SANTRAUKA

Remiantis fenomenologinėmis priemonėmis (Edmundu Husserliu ir Maurice'u Merleau-Ponty) straipsnyje nagrinėjamas istorinis vaizdijimas. Teigiama, kad istorinis vaizdijimas neatsiejamas nuo priklausymo tam tikrai istorinei bendruomenei, kuri tampa jos individui kuriant išėjimo iš jos planui. Autoriaus teigimu, individualus gyvenimo planas, apimantis praeities ir ateities vaizdijimą, yra istorinės bendruomenės tapsmo veiksnys. Kitaip tariant, individo egzistencinis projektas yra tautos istorinio tapsmo veiksnys. Pasak autoriaus, individas veikia tautos tapsmą tik kaip istorinis jos dalyvis. Taigi istorijos vaizdijimas – tiek individo, kuriančio savo egzistencinį projektą, tiek tautos, veikiamos individo gyvenimo istorijos, tapatumo sandas

RAKTAŽODŽIAI: istorija, vaizdijimas, tapatumas, individas, bendrija, tauta.

KEY WORDS: history, imagination, identity, individual, community, nation.

ir tapatėjimo veiksnys. Straipsnyje istoriškumas nagrinėjamas kaip 1) bendrijos ir individo joje brendimas egzistuojant myriop, 2) bendrijos vaizdijimas, siejantis skirtingas kartas, 3) individo, matomo bendrijos perspektyvoje, formavimas, 4) individualios minties įvykis, užbaigiantis bendrijos formavimo tarpsnį. Parodoma, kad individas ir bendrija vaizdija vienas kitą, keičiantis jų pasyvumo ir aktyvumo vaidmenims. Autorius, naudodamas pavyzdžius iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, teigia, kad ši istorinė bendrija su savo formine įvairove yra Europos vaizdijamos bendrijos tapsmo veiksnys. Pasak autoriaus, už Europos tapatumą kovota būtent jos pakraščiuose (*limes*), kur Europa priešpriešinta kitiems politiniams dariniams.

ĮVADAS

Kas yra istorinis vaizdijimas? Ką reiškia vaizdyti istoriją? Ar praeitis vaizdijama ir kaip? Praeitis suponuoja jos turėtoją – individą, bendruomenę, visuomenę, tautą, – egzistuojantį istoriškai. Istoriskai egzistuoti reiškia išeiti į vis naują aplinką, kurios veikiami mes kuriame savo gyvenimą. Egzistencinė kūryba suponuoja išėjimą į mūsų siekių ateitį, kurios šviesoje iškyla praeities vaizdai kaip kuriamo gyvenimo plano dvasinė aplinka. Vaizdijimas apima matymą ir matinį, t.y. matomą daiktą, kuris patenka į mūsų regos lauką būdamas parankus mūsų egzistenciniam projektui. Maža to, jis apima mąstymą ir mąstinį kaip dvasinio regos lauko priklausinį. Taigi vaizdijimas nagrinėtinas kaip akies ir dvasios, matymo ir žiūros, mąstinio ir matinio¹ sąsaja individų sambūvio bendruomenėje sąlygomis. Viena, istorinis vaizdijimas išreiškia individo priklausymą tam tikrai bendruomenei, kurios tapsmas neatsiejamas nuo individo išėjimo į vis naują dvasinę erdvę. Kita, istorinis vaizdijimas daro individą tos erdvės herojumi, išeinančiu iš savo aplinkos vardan naujos priklausomybės. Todėl tai – ir laisvės byla: individo nuo istorinės bendruomenės, o šios – nuo savo praeities, kuri interpretuotina vis kitaip naujų egzistencinių sie-

kių šviesoje. Individo atsakomybė kovojant dėl savo tapatumo laikinėje aplinkoje neatsiejama nuo vaizdijamo jo istorinės bendruomenės tapatumo.

Šiame rašinyje plėtosima tezė: *istorinis vaizdijimas neatsiejamas nuo priklausymo tam tikrai istorinei bendruomenei, kuri tampa jos individui kuriant išėjimo iš jos planui*. Kitaip tariant, *individualus gyvenimo planas, apimantis praeities ir ateities vaizdijimą, yra istorinės bendruomenės tapsmo veiksnys*. Siekdamas išskleisti šias tezes pirmiausia panagrinėsiu Edmundo Husserlio² pažiūras į fantaziją apskritai bei istoriją kaip vaizdijimą konkrečiai bei Maurice'o Merleau-Ponty³ samprotavimus apie akį ir dvasią (*Fantazija: matoma ir nematoma*). Vėliau šią fenomenologinę perspektyvą naudosisi nagrinėdamas tautos kaip įsivaizduojamos bendruomenės, kuri istoriškai vaizdija, klausimą (*Istorinė vaizdijama bendrija*). Bendruomenės ir individo sąveika plėtotina dvejopai: parodant individo poveikį bendruomenės tapsmo metu ir nagrinėjant bendruomenę kaip analogišką individui tiek jų sąveikos, tiek egzistencijos prasme. Čia, kaip ir kitur, pasitelksiu pavyzdžius iš vaizdijamos bendruomenės – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) – praeities. Šiuo keliu einu ne tik siekdamas

parodyti jos svarbą projektuojant šiuolaikinių bent keturių Europos tautų sambūvį, bet ir tai, kad filosofija negalima be savo namų – tautos praeities, kurios induose ji bręsta.

Šis rašinys nėra istorikos tyrimas: remsiuosi ne tiek istorinėmis, kiek filosofinėmis, būtent fenomenologinėmis-egzistencinėmis prieigomis. Tačiau filosofija, viena, bręsdama istoriškuose tautos namuose, kita, pati skleisdama istoriškai kaip ginčo menas, neatsiejama nuo istorijos. Mąstymas istoriškas ir kita prasme: filosofuodami mes tampame kaip besikeičiančios bendruomenės dalyviai, jos istorijos dėka gimę anksčiau nei atsiradę fiziškai ir mirsiantys vėliau nei iškvėpsiantys paskutinį atodūsi. Istorija yra mūsų egzistencijos myriop aplinka – tautos namai. Būdami istoriški mes priklausome savo tautai – ne tik ir ne tiek kalbėdami bendra gimtąja kalba. Tad kita tezė, kurią bandysiu čia išskleisti: *individo egzistencinis projektas yra tautos istorinio tapsmo veiksnys*. Apversta ši tezė skambėtų taip: *individas veikia tautos taps-*

mą tik kaip istorinis jos dalyvis. Taigi istorijos vaizdijimas – tiek individo, kuriančio savo egzistencinį projektą, tiek tautos, veikiamos individo gyvenimo istorijos, tapatumo sandas ir tapatėjimo veiksnys. Kaip vienas ir kitas, jis siejasi su tikrovės ir kūrybos klausimu, nagrinėtu kitur.⁴ Ar vaizdijama tautos istorija, kurią veikia mūsų kintantys egzistenciniai siekiai, yra tikra? Ar tautos istorijos vaizdijimas veikia mūsų egzistencinę kūrybą?

Šiuo rašiniu tęsiu filosofijos ir istorijos sąsajos temą, nagrinėtą kitur.⁵ Čia, kaip ir kitur, pamatines filosofijos problemas skleisiu pasitelkęs tautos istorijos pavyzdžius, padaręs prielaidą, kad mąstyti gebame tiek, kiek esame istoriški, t.y. kiek esame savo tautos dukros ir sūnūs, kuriantys jos tapsmo dvasinę aplinką. Žvelgianti atgal akis – drauge steigianti dvasinę aplinką ateities įvykiams. Kitaip tariant, istorinis matinys neatsiejamas nuo mąstinio, veikiančio mūsų gyvenimo planą. Dar kitaip, tikrovė neatsiejama nuo kūrybos: pirmąją kuriant antroji tampa tikra.

FANTAZIJA: MATOMA IR NEMATOMA

Pradėkime nuo Husserlio, kuris neatsitiktinai apie istorinį vaizdijimą užsimeina raštuose, skirtuose fantazijai.

Istorikas taip pat lavina produktyvią fantaziją, savavališkai ipavidalinančią (*willkürlich gestaltende*). Tačiau jis neišgalvoja (*fingiert nicht*). Ipavidalinančios fantazijos pagalba, remdamasis tikrais duomenimis jis siekia sukurti (*zu entwefen*) asmenybių, likimų, amžių rišlią žiūrą (*zusammenhängende Anschauung*), tikrovės – ne išmonių (*Einbildungen*) – žiūrą.⁶

Taigi istorikas pasitelkia produktyvią fantaziją siekdamas tam tikrų susikertančių bio-grafijų vientisos žiūros, nukreiptos į tikrovę. Tikri, neišgalvoti vaizdai čia priešstatomi vaizdijamai išmonei, vaizdinijai. Nepaisant to, vaizdijimas (produktyvi fantazija) – nepamainomas steigiant rišlią įvykių kaip gyvenimo įrašų žiūrą. Maža to, fantazijos produktyvumas (vaizdinis kūrybingumas) ieškant vientiso istorinių asmeny-

bių gyvenimo fono yra tikrumo sąlyga. Įvykti iš tikrųjų reiškia įsirašyti į mūsų vaizdijamą istorinę aplinką, kurios neat-siejama dalis – ir mūsų gyvenimo planas, nukreiptas į ateitį. Kitaip tariant, praeities vaizdas iškyla mūsų projektuojamos ateities rišlioje *bios* visumoje, t.y. kaip ateities prisiminimas.⁷

Neužtenka pasakyti: išmonė tikra tiek, kiek ji veikia mūsų keistino gyvenimo plano kūrybą, kaip teigiau kitur.⁸ Tikrovės ir išmonės, gyvenimo ir visuomenės raidos, individo ir bendruomenės, įrašo ir aplinkos, prisiminimo ir projekto kryžminės sankibos reikalauja kompleksinės prieigos, kuri drauge – sudėtinga ir paprasta. Apimdama skirtingus individo egzistencijos visuomenėje lygmenis ši prieiga turi būti imli ir atvira, tačiau drauge – suponuojanti vientisą žiūrą kaip lygmenų sąryšį. Fenomenologinė-egzistencinė prieiga leidžia reiškinius traktuoti kaip gyvenimo plano veiksnius, o visuomenę – kaip analogišką⁹ individui darinį, kurio aplinkoje skleidžiasi jo egzistencinis projektas. Istorinė nuostata maitina šią žiūrą ne tik pavyzdžiais iš kitų gyvenimų. Kur kas daugiau: ji leidžia įrašyti (bio-grafija) juos į mūsų kuriamą sambūvio aplinką, kuri dabar – mūsų tapsmo fonas. Istorinė nuostata leidžia bet kurį gyvenimą vaizdyti kaip mūsų egzistencinio projekto, įpavidalinamo socialinėje aplinkoje, veiksnį. Taigi istorinė nuostata įtvirtina bendruomenės vaidmenį drauge išsaugodama dėmesį vaizdijančiam individui, kuriam tikra tai, kas teikia egzistencinį kūrybingumą.

Įpavidalinimas kaip fantazijos aspektas siejasi su įdabartiniu ir įvaizdini-

mu: praeities reiškinys iškyla kaip vaizdas (*Bild*)¹⁰. Anot Husserlio, „vaizduojamas objektas neegzistuoja“, vien „išgyvenamų pajautų (*Empfindungen*) kompleksai,¹¹ o fantazijos, apimdamos prisiminimus ir lūkesčius, yra intencionalūs išgyvenimai (*intentionale Erlebnisse*). Vaizdijimo judrumas pasireiškia ne tik tuo, kad jis, sukabindamas praeitį su ateitimi, yra nuolat pakeliui, bet ir tuo, kad jis neatsiejamas nuo individo gyvenimo plano, kuris vis reikalauja egzistencinės pataisos. Kalbant apie istorinį vaizdijimą atsiranda dar vienas matmuo: tauta – įsivaizduojama bendrija – kaip mūsų egzistencinio tapsmo aplinka. Viena, mes tautą vaizdijame kaip savo gyvenimo foną. Kita, tautos praeities vaizdai iškyla mūsų egzistencinės kūrybos šviesoje. Įpavidalinimo aspektas – egzistencinių ribų, kurios išryškėja susikertant individualioms intencijoms ir bendrijos siekiams, nustatymas. *Ex-sist*us reiškia ne tik išėjimą į vis naują projektuojamo gyvenimo lygmenį, bet ir į naują žiūrą, kuri visuomet iškyla tam tikroje visuomeninėje aplinkoje. Žiūra neatsiejama nuo vaizdijimo kaip ribų tarp egzistencijos lygmenų kismo: ji įpavidalinama kaip kryžminės sankibos tarp individo ir bendrijos vaizdinių modusų išdava. Žiūra visybiška ne kaip sustingęs sąmonės konstruktas, bet kaip judrus praeities ir ateities pasaulio vaizdas, veikiantis atskiro reiškinio matymą, kuris laiduoja kintančios visumos gražą.

Husserlis nepagrįstai priešina sąmonę (*Bewusstsein*) ir suvokimą vaizdui (*Bild*) ir vaizdijimui.¹² Istorijos reiškinį suvokimas neatsiejamas nuo mūsų tautos vaizdijimo. Suvokimas – supratimo

aspektas, reiškinius panardinant į žiūros vandenyną. Įdabartinimas kartu su įpavidalinimu ir įribinimu išreiškia mūsų egzistencines pirmenybes, kurios bręsta tam tikroje tautinėje bendrijoje. Todėl negalima neistorinė žiūra: įdabartinimas (kitaip Husserlis tai vadina suaktualinimu) kaip tik žymi istorinį virsmą, kurio dalyviai – egzistuojantys individai ir gyvuojančios tautos – įvairiais lygmenimis kuria vis naujas sankibas, galinčias paveikti mūsų žiūrą, t.y. tapti aktualiomis.

Tipologizuodamas vaizdijimo sandus Husserlis išskiria vaizdijamą siužetą (*Bildsujet*)¹³. Mums prieš akis išskylantis siužetas nėra tiesiog vaizduojamas, jis – vaizdijamas, kadangi apima „intencionalius išgyvenimus“, kurie sieja prisiminimus ir lūkesčius.¹⁴ Intencionalūs ryšiai, reikalaudami mūsų vaizdijimo, nukreipto tiek į ateitį, tiek į praeitį, sukabina mūsų veiksmus su žiūra, kuri formuojasi istorinėje aplinkoje, mums tapant vaizdijamos bendrijos dalyviais. Pasitelkęs intencionalius ryšius Husserlis įveikia suvokimo ir fantazijos skirtį, kurią įvedė apibrėždamas fantaziją, t.y. įribindamas ją suvokimo atžvilgiu. Maža to, intencionalūs ryšiai padeda paaiškinti naujos esaties (*neuen Gegenstand*) steigimą,¹⁵ kitaip tariant, kūrybingą vis naujo tapatumo įvirtinimą sąveikaujant intencionaliam individui ir jo atvirai aplinkai. Husserlis kalba apie fantazmų pagrindu kylančią imaginatyvią intenciją,¹⁶ kuri leidžia atsinaujinti mūsų istorinei žiūrai, veikiamai matinių, mąstinių ir vaizdinių intencionalioms sankiboms (*intentionale Bande*). Taip kitas vaizdijimo regionas, patenkantis į istorinės žiūros lauką ir persmelktas bendruomenėje

veikiančio individo intencijų, praranda savo ribas, skiriančias jį nuo suvokimo regiono, kuris jo dėka pripildomas naujybės ir kaitos įtampos.

Vaizdijamas, skirtingai nei vaizduojamas, siužetas išreiškia individo intencijų pulsavimą jo istorinėje tapsmo aplinkoje. Vaizdijamas praeities įvykių siužetas įpinamas į individo intencijų raizginį: suvokimo metu turime naują – išužetinimo – vyksmą, kuriuo tautos praeitis tampa mūsų įpavidalinamų ateitinių siekių fonu. Praeities įvykių įdabartinimas įvaizdijant matinį reiškia ir naujų dvasinių regionų ribų įrašymą, t.y. įribinimą kaip įvykio aspektą. Todėl vaizdijamo siužeto herojus – suvokėjas-fantazuotojas, kurio gyvenimo planas skleidžiasi įpavidalinimo, įrašymo, įdabartinimo, įvaizdinimo, įribinimo sąlygomis. Tiek suvokimo, tiek vaizdijimo regionai persidengia istorinio tapsmo lauke, kuriame vyksta herojų gyvenimo planų išužetinis. Mes esame herojai tiek, kiek esame savo bendrijos tapsmo įvykio dalyviai, vaizdijantys savo intencijas istorinėje aplinkoje. Tai leidžia ir herojų tiek individo, tiek bendruomenės pavidalu laikyti istoriniu, t.y. veikiamo praeities ir ateities virsmo, kurio fone rutuliojasi jo tapsmo įvykis. Individo ir bendruomenės analogija išreiškia ne tik judviejų heroiką mirties akivaizdoje, bet ir istorinę sąveiką įpavidalinant, įrašant, įdabartinant, įvaizdinant, įribinant vaizdijamus reiškinius. Nematomos mirties vaizdijimas leidžia perkelti istorijos regiono kaip herojų kovos už tautos tapatumą lauko, ribas: marių egzistencinės kūrybos dalyvių – individo ir bendruomenės – akivaizda.

Prieš išskleisdamas istorinės vaizdinčios bendruomenės klausimą panagrinėsiu, kaip Merleau-Ponty žvelgia pro vizualumo prizmę į suvokimą, persipynusį su jutimais. Čia pasitelksiu ne politinius jo raštus, o tekstus, skirtus vizualumui,¹⁷ t.y. vizualiai pasaulio suvokimo priegiai. Pasak Merleau-Ponty, suvokdamas „apšviečiu daiktus, kurie jau prieš tai tūnojo tapatumo naktįje.“¹⁸ Kitaip tariant, suvokdami įtraukiame daiktus į savo tapatėjimo įvyki, dėl kurio jie darosi matomi. Matymas bręsta bendrame egzistencijos regione, sankūros vietos, kur „mūsų perspektyva surišta su kita, tai leidžia pereiti nuo vienos perspektyvos prie kitos.“¹⁹ Būtent dėl socialumo kaip matymo intencijų sampynos, kurios kita pusė – istoriškumas, matydami galime mąstyti: vaizdijimas yra „mąstymas matyti“, o „tikrovė – mąstymo koreliatas“.²⁰

Taigi mąstymo ir matymo regionai – persidengiantys: nematoma tai, kas tūno paviršiaus gelmėje ir pasirodo tik iškeltas būties bangos.²¹ Nematoma – tai paribys tarp matinio ir mąstinio, ant socialinio kūno susimetusi raukšlė, sankūros perspektyvos užtemdymas. Tačiau nematoma yra matumos aspektas: neapšviestas regionas reikalauja mūsų tikrovės perspektyvos – tikra tai, kas įribinta gyvenimo planu, kuris apšviečia reiškinius tik maitinamas sambūvio intencijų. Istorinis matymas iškyla kaip mąstymas vaizdijamoje bendruomenėje. Istorinis vaizdijimas apima tiek matymą, tiek mąstymą dėl socialinio kūno raukšlių, kur tūno įdabartinama tautos praeitis kaip mūsų tapsmo bendruomenėje veiksnys. Ši matymo ir mąstymo sambūvio aplinkoje sąveika, bręstant socia-

liniam kūnui, ir suponuoja istorines egzistencijos prieigas.²²

Mąstymas kaip matymo aspektas²³ neatsiejamas nuo socialinio kūno, kaip individo tapsmo aplinkos, brendimo. Istoriskumas iškyla kaip matumos ir nematumos sąveika, kaip individualios išvalgos galimybė bendrijos migloto matymo fone. Išvalga – mąstymo įvykis – iškyla istoriniame fone kaip matymo vyksmo užbaigtis. Matymo-mąstymo fonas – istorinis ne tik dėl to, kad jis klostosi istoriškai kaip kartų santalkos vyksmas, bet ir turėdamas istorinę užbaigą, kuri keičia šią individualaus matymo aplinką. Vaizdijama istorinė bendrija kaip individų matymo aplinka – drauge individualios minties įvykio vieta, brandinanti ir istorinį mąstymo foną. Pasyvumo ir aktyvumo, nematumos ir matumos, veiksmo ir veikėjo sankirta, individui ir bendruomenei, matymui ir mąstymui keičiantis vaidmenimis, sukuria istorinę egzistencinio tapatėjimo aplinką.

Bendrija nėra vien pasyvus darinys, vaizdijamas fonas individo tapatėjimui. Ji pati – analogiškai individui – egzistuoja myriop tapdama istorine. Kaip tokia, ji pati formuoja individo tapatumą, net jei individas savo veikseną siekia ją pakeisti. Kitaip tariant, individas vaizdija bendriją, o ši – individą. Šia prasme individas, kuriantis savo egzistencinį planą, yra savo istorinės bendrijos kūrinys. Istoriskumas yra abipusio vaizdijamumo aspektas, individui ir bendrijai keičiantis pasyvumo ir aktyvumo vaidmenimis. Taigi *istoriškumas iškyla kaip 1) bendrijos ir individo joje brendimas egzistuojant myriop, 2) bendrijos vaizdijimas, siejantis skirtingas kartas, 3) individo, matomo bendrijos perspektyvoje, formavimas, 4) individualios*

minties įvykis, užbaigiantis bendrijos formavimo tarpsnį. Istorinis gyvenamasis pasaulis kaip mūsų tapatėjimo senstant vieta yra individo ir bendrijos abipusio formavimo laukas, kuriame vyksta kova už vartą mąstymo vaizdą.

Toliau, turėdamas omenyje šias istorijos fenomenologijos išvalgas, panagrinėsiu LDK kaip istorinę bendriją, kuri praėjus dviems šimtmečiams po mirties, vis formuoja (vaizdija?) savo dukras ir sūnus.

ISTORINĖ VAIZDIJAMA BENDRIJA

Remdamiesi Andersonu²⁴ ir Delanty²⁵ panagrinėkime vaizdijamas bendrijas, kurios kartu – ir vaizdijančios, t.y. formuojančios (matančios) istorinėje aplinkoje individus, kurie bręsdami ir keisdami šią aplinką taip pat veikia istoriškai. Ši istorinė aktyvaus ir pasyvaus individo bendrijoje vaidmenų sąveika liko neaptarta nei Anderseno, nei Delanty. Pasitelkęs LDK kaip istorinės vaizdijamos ir vaizdijančios bendrijos atvejį sieksiu parodyti, kaip tai siejasi su matumos bei nematomos dialektika.

Pasak Andersono, „tautybė – arba <...> tautiškumas ir nacionalizmas – yra tam tikri kultūros artefaktai“, kurie „susikristalizavo painiai ‚susikryžiusius‘ atskiroms istorinėms jėgoms“, galiausiai „susiliejo ir prisitaikė prie ne mažiau įvairių politinių ir ideologinių struktūrų.“²⁶ Kultūrą interpretuojant kaip egzistencinę individo ir bendrijos sankūrybą,²⁷ individualiam gyvenimo planui skleidžiantis istorinėje aplinkoje, kupinoje kartų sąšaukų, tauta kaip „kultūros artefaktas“ įgauna naujų bruožų. Gyvenimo planai, kurie išskyla veikiant matiniams, mąstiniams ir vaizdiniais tam tikroje tautinėje aplinkoje, sudaro intencijų foną individualiam veiksmui, užbaigiančiam tautos istorinį tarpsnį ir stei-

giančiam naują matumos ir nematomos visumą. Mes nematome tautos – vien vaizdijame, turėdami prieš akis (matydami) kaip mąstinį. Matymo ir mąstymo sankiba suponuoja mus kaip tautos vaizdijamus dalyvius: kiekvienas mūsų veiksmas yra veiksmas. Mūsų aktyvumas yra pasyvumo aspektas ne tik dėl tautinės aplinkos, kuri mus suvystytus laiko iki pat mirties – mūsų subrendimo – valandos. Mes pasyvūs ir kitu atžvilgiu: mūsų veiksmas yra veiksmas, t.y. iškilsiantis kitų kartų akyse kaip vaizdinys, veikiantis intencijų foną.

Pasyvumas savo ruožtu – nematumos aspektas: mes matome tik praeitį, mums prieš akis išskylančią tautinių intencijų fone, kuris kiekvienos kartos vaizdijamas vis kitaip. Praeities ir ateities žiūros – asimetriškos, bet ne todėl, kad praeitį matome, o ateitį vaizdijame. Praeitis lygiai taip pat mums išskyla kaip nematuma, kurią užpildome savo egzistencinėmis intencijomis, gimusiomis vaizdijamos tautinės bendrijos aplinkoje. Praeities ir ateities matymai asimetriški dėl dvigubo pasyvumo: dėl socialinių vystyklų mūsų veiksensos metu ir dėl veiksmų būsimo poveikio tautinei bendrijai. Mūsų veiksmų visuma – gyvenimas – išbandomas kryžminėje isto-

rinių jėgų ugnyje kaip šis paveikumas tautinės bendrijos vaizdijimui. Todėl mes išsilaisviname iš socialinių vystyklų, kai mūsų nebevaizdija tautinė bendrija, tik po mirties. Kitaip tariant, aktyviausi ir brandžiausi tampame po mirties, kai mūsų gyvenimas įgauna paveikios visumos, it susitraukęs vėžlys galinčios atsilaikyti prieš istorinių jėgų sankirtas, pavidalą. Įpavidalinimas šiuo atveju yra įvaizdinimo aspektas. Įpavidalinimas, kaip ir įvaizdinimas, turi dvi puses: aktyviają ir pasyviają, t.y. įpavidaliname tiek savo gyvenimą, besiskleidžiantį tautinės bendrijos aplinkoje, tiek šią aplinką, kuri veikiama mūsų gyvenimo intencijų visumos. Atsilaikyti prieš istorinių jėgų sankirtas (pasyvumas) reiškia paveikti jas (aktyvumas) nuolat keičiant savo ir aplinkos pavidalą.

Tautos atvirumas ir uždarumas, apie kurį kalba Andersonas, siedamas tai su istoriškumu, kalbiškumu ir vaizdijamumu,²⁸ iškyla veikėjo tautinėje aplinkoje keičiantis pasyvumo ir aktyvumo vaidmenims. Istoriškumas, kalbiškumas ir vaizdijamumas – persidengiantys tautinio sambūvio modusai, leidžiantys individui ir bendrijai keistis savo aktyviu ir pasyviu vaidmeniu. Kalbiškumas, apie kurį čia mažiausiai kalbėjau, sietinas ne tiek su viena kuria kalba,²⁹ kiek su semantiniu fonu, istoriškumu ir vaizdijamumu, persmelkiančiu skirtingas kalbas viename tautiniame darinyje. LDK tautinio (ne vien politinio) darinio atveju tai iliustruoja M. Radvilos Rudojo, A. Volano, M. Daukšos ir K. N. Sapiegos sąsauka skirtingomis – lotynų, lietuvių, lenkų – kalbomis, apeliuojant į vieną istori-

nį tautos kūną, vaizdijamą iškiliausių jos individų. Iškilumas čia reiškia ir uždarumą, ir atvirumą: skirtingų kartų tautos sūnūs susišaukia tik jiems suprantamomis prasmėmis (įprasminimas – įpavidalinimo aspektas), kurios atviros egzistencinei kūrybai nevienalytėje foneminiu atžvilgiu tautinėje aplinkoje.

Foneminis margumas – pilietinės laisvės, t.y. politinio erdvumo aspektas. Individas laisvas vaizdyti savo gyvenimo planą tautinėje aplinkoje, kurios erdvumą užtikrina tiek vidinis nevienalytiškumas, tiek išorinis nepriklausomumas. Tiek individo, tiek tautos laisvė neišplaukia vien iš veikėjų (individo ar tautos) aktyvumo, ji skleidžiasi kaip įtampa tarp pasyvaus ir aktyvaus vaidmens. Viena, vaizdijančio individo egzistencinis rūpestis – laisva tautinė aplinka kaip išėjimo (*ex-sistentia*) į kitą vaidmenį sąlyga. Kita, individas vaizdijamas savo tautinės-egzistencinės aplinkos tiek, kiek ji laisva keistis, semantiniiais-istoriniais kanalais susišaukiant skirtingų kartų iškilimams individams. Tautos socialinis kūnas bręsta, individo ir tautos aktyviems ir pasyviems vaidmenims sudarant raukšles, kuriose skleidžiasi laisvė, visada būdama „tarp“. Ši tarpiškumą laiduoja istoriškumas, vaizdijamumas ir kalbiškumas. Tautos laisvė puoselėjama kaip istorinė atmintis, skirtingų kartų iškilių individų balsams susišaukiant vaizdijamoje tautinėje erdvėje.³⁰ Todėl „nepriklausomybė tapo palikimu“,³¹ kuris ypač aktualus išėjimo į kitą politinį būvį metu.³²

Politinio sambūvio ir foneminio pluralizmo patirtis leidžia LDK laikyti jei ne Europos Sąjungos precedentu, tai

bent lokaliu modeliu, įprasminančiu kita vaizdijama darinį – Vidurio Europą. Pastaroji, būdama „antiEuropa“ (Delanty) ir geografinis Europos pakraštys, tapo kovos už Europos idėją centru. Pasak Delanty, Europos idėja susiformavo kovojant dėl pakraščių kultūrinės priklausomybės.³³ Poslinkiai šiuose *limes* – karinėse pasienio zonose – lėmė Europos tapatėjimą. Viena, *limes* yra „antiEuropa“, priešstata Europai, kita, tai – nacionalinės ir kultūrinės įvairovės Trojos

arklys, leidžiantis pakeisti visą Europos vaizdijamą „geografiją“, jos įrašą žemėje kaip europinės bendrijos gyvenamojoje erdvėje. Bet koks *limes* pasislinkimas³⁴ perkelia ir patį tapatumo centrą, pasipildžiusį naujais vaizdijimo aspektais. Tai gi Europa kaip vaizdijama ir vaizdijanti bendrija veikiama jos pakraščių vaizdijamų ir vaizdijančių bendrijų, kurios tikrovės ir kūrybos sąveikos aspektu įvairove pripildo minties kovoje tampantį Europos politinį kūną.

IŠVADOS

Istorinis vaizdijimas suponuoja individo ir bendrijos pasyvumo ir aktyvumo vaidmenų kaitą: egzistuojantis individas vaizdija bendriją, kurios aplinkoje vaizdijamas (*ex-sisto*) į vis naują kultūros kaip egzistencinės kūrybos lygmenį išeinantis individas. Tiek individo, tiek bendrijos tapatumo pavidalai išskyla kaip abipusio vaizdijamumo aspektai:

įpavidalinimas – egzistencinių ribų nustatymas, susikertant individualioms intencijoms ir bendrijos siekiams. Kultūros apskritai ir politikos konkrečiai aspektu pliuralizmas kyla iš tapatumo centro slinkties, kovojant dėl tapatumo pakraščių (sąveikaujančių istorinių, geografinių, politinių *limes*) priklausomybės vaizdijamai tikrovei.

Literatūra ir nuorodos

¹ Matymo ir žiūros, matinio ir mąstinio skirtis bei sąsajas plėtojau kitur. Žr.: Tomas Kačerauskas. Gyvenimas šiaupis ir anapus ekrano. // *Filosofija. Sociologija*, 2008, Nr. 1, p. 18–25.

² Edmund Husserl. *Phantasie und Bewusstsein*. // *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung. Husserliana*. Hg. E. Marbach. – Hague–Boston–London: Martinus Nijhoff Publishers, 1980, Bd. 23, S. 1–107.

³ Maurice Merleau-Ponty. *Akis ir dvasia*. – Vilnius: Baltos lankos, 2005; Maurice Merleau-Ponty. *Le Visible et l'Invisible*. – Paris: Gallimard, 1964.

⁴ Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*. – Vilnius: Technika, 2008.

⁵ Tomas Kačerauskas. Existential identity and memory of a nation. // *Limes*, 2008, Nr. 1 (1), p. 5–14.

⁶ Edmund Husserl. *Phantasie und Bewusstsein*, p. 4.

⁷ Šią mintį plėtojau kitur. Žr.: Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*.

⁸ Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*.

⁹ *Ana ton logon* prasme: traktuojant visuomenę kaip gyvą (mirštančią) aplinką – sąveikos su egzistuojančiu (išeinančiu) individu polių.

¹⁰ *In der Phantasie erscheint der Gegenstand zwar insofern selbst, als eben e r e s ist, der da erscheint, aber er erscheint nicht als gegenwärtig, er ist nur*

- vergegenwärtigt, es ist gleichsam so, als wäre er da, aber nur gleichsam, er erscheint uns im Bilde. Žr.: Edmund Husserl. *Phantasie und Bewusstsein*, S. 16.
- ¹¹ Ten pat, S. 22.
- ¹² Tai Husserlis daro norėdamas pagrįsti, anot jo, akivaizdžią skirtį tarp tikrovės ir fantazijos. Kyla klausimas, kas graso šiai skirčiai (tarkim, nagrinėjamu vizionieriaus atveju (Edmund Husserl. *Phantasie und Bewusstsein*, S. 42): tikrovės netikrumas ar fantazijos tikrumas?
- ¹³ Vaizdijimo sandai: 1) fizinis reprezentantas (*physische Bild*), 2) reprezentuojantis ar vaizduojantis objektas, 3) reprezentuojamas arba vaizduojamas objektas. „Pastarąjį vadinkime <...> tiesiog vaizdijamu siužetu (*Bildsujet*).“ Žr.: Edmund Husserl. *Phantasie und Bewusstsein*, S. 19.
- ¹⁴ „Auch hier bemerken wir <...>, dass unter dem populären Titel *Phantasie*, aber auch unter anderen Titeln wie *Erinnerung und Erwartung, intentionale Erlebnisse stehen*“ (ten pat, S. 6).
- ¹⁵ „Es <muss> doch ein Vorstellen im Sinn eines Auffassens zugrunde liegen, eines Objektivierens, das den neuen Gegenstand intentional konstituiert.“ (ten pat, S. 23).
- ¹⁶ „[I]m Erlebnis selbst <...> vollzieht sich die imaginative I n t e n t i o n auf Grund der *Phantasmen*“ (ten pat, S. 79).
- ¹⁷ Maurice Merleau-Ponty. *Akis ir dvasia*. – Vilnius: Baltos lankos, 2005; Maurice Merleau-Ponty. *Le Visible et l'Invisible*. – Paris: Gallimard, 1964.
- ¹⁸ Maurice Merleau-Ponty. *Le Visible et l'Invisible*, p. 101.
- ¹⁹ Ten pat, p. 30.
- ²⁰ Ten pat, p. 50.
- ²¹ „Taip vadinama matuma yra <...> gėlmės paviršius, masyvios būties atkėlimas, grūdelis arba dalelė, nešama būties bangos.“ (ten pat, p. 180).
- ²² „Socialinė psichologija kaip psichologija būtinai susiduria su filosofo klausimais: kas yra kitas žmogus, istorinis įvykis ir kur istorinis įvykis ar valstybė?“ (ten pat, p. 44).
- ²³ „Objektyvus mąstymas tėra tam tikros socialinės struktūros produktas“ (ten pat, p. 44).
- ²⁴ Benedict Anderson. *Įsivaizduojamos bendruomenės*. – Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- ²⁵ Gerard Delanty. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. – Vilnius: LRS leidykla, 2002.
- ²⁶ Benedict Anderson. *Įsivaizduojamos bendruomenės*, p. 19–20.
- ²⁷ Kaip tai dariau kitur. Žr.: Tomas Kačerauskas. *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*.
- ²⁸ „Nacija, laikoma tiek istorine lemtimi, tiek kalbos dėka įsivaizduojama bendruomenė, yra atvira ir uždara vienu metu.“ Žr.: Benedict Anderson. *Įsivaizduojamos bendruomenės*, p. 165.
- ²⁹ Andersonas kalba vien apie šį – foneminį – aspektą.
- ³⁰ Prisiminkime M. Radvilos Rudojo ir K. N. Sapiegos žodžius, išsakytus Liublino (1569 m.) ir Ketverių metų (1792 m.) seimuose ginant tautos laisvę.
- ³¹ Benedict Anderson. *Įsivaizduojamos bendruomenės*, p. 218.
- ³² Lietuvos atveju tai – Liublino unijos ar Gegužės 3-iosios konstitucijos išvakarės.
- ³³ „[M]ūšis dėl Europos yra labai susijęs su periferijų ir pusiau periferijų susiformavimu ir jų santykiais su dviem poliais – Vakarų Europa ir Rusija.“ Žr.: Gerard Delanty. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*, p. 189.
- ³⁴ Anot Delanty, link Baltijos ir Juodosios jūrų, t.y. buvusios LDK teritorijos.